

Н. В. ЖУРАВЕЛЬ
ЗАСІБ ЕКСПРЕСІЇ —АНТОНІМІЯ

Одним з ефективних експресивних стилістичних прийомів у драматургії є вживання у репліках слів з антонімічним значенням. При цьому, перебуваючи в різному мовному оточенні, слова-антоніми стикаються в своїх різнопланових значеннях.

Обігрування розміщених у різних репліках антонімів у різнопланових значеннях характерне для побудови діалогу в українській драмі:

«[З н а т н и ц я:] І день, і ніч — вони тепер однакові... [М а к с и м:] Забув, що я сліпий. [З н а т н и ц я:] Ти не сліпий, тепер ти *видюціиий*, ніж був. Удесятеро *видюціиий*. Звикай до свого прозріння. Так, ти прозрів! Зустрінеш людину, в дорожному вона жупані чи в латаній свитині... золото на ній сяє чи дрантя звисає... Ти і не знаєш, і тобі це байдуже. Ти голос її чуєш, думку її чуєш, душу її бачиш!» (О. Коломієць, «За дев'ятим порогом»).

Експресивність цього діалогу посилюється протиставленням *сліпий* — *видюціиий*. У висловлюванні Максима та в першій репліці Знатниці виділені слова, протилежні в своєму прямому значенні, але подальший контекст явно спрямований на виявлення переносного значення в слові *видюціиий* — «проникливіший», «прозорливіший». Під впливом цього слова *сліпий* також сприймається в переносному смислі — «нездатний правильно оцінити, досягнути що-небудь». Якщо переносне значення слова *видюціиий* зумовлене контекстом, то переносне значення слова *сліпий*, як і в попередньому прикладі, — антонімічними зв'язками з першим. Завдяки цьому діалог стає напруженішим і разом з тим образнішим, виразнішим.

Таке використання тісного зв'язку багатозначності слова та антонімії сприяє тому, що персонажі драматичного твору без підказувань з боку автора розкривають у діалозі не тільки характери, але й авторську ідею п'єси. Так, у п'єсі О. Коломійця «Дванадцята година» зіставлення антонімів *померла* — *жила* в різних їх значеннях завдяки ситуативному контексту увиразнює авторську думку про один із персонажів — Людину-тінь, яка прагне жити тихо, непомітно: «[Л ю д и н а - т і н ь:] Щось серце перестає битись — може, це й краще. Тихіше буде. Я почуваю, ось воно зараз зупиниться. Так, воно вже не б'ється. Який спокій. [Х л о п ч и к:] Вона *померла*. [М р і я:] Вона ніколи й *не жила*». В останній репліці, що розкриває соціальний зміст створеного образу Людини-тіні, слово *жила* переходить в образний план: *жити* — не просто бути живим, але й бути активним у житті, перетворювати його, втручатися безпосередньо в його процес.

Завдяки обігруванню антонімічних багатозначних слів нерідко створюється каламбур: «[Н а й к р а щ а:] І потім я не знаю — люблю тебе чи звикла. [Т р а к т о р и с т:] Рік ходила і не зрозуміла. Така *тупа*? [Н а й к р а щ а:] Знайди іншу, *гострішу*» (О. Коломієць, «Срібна павутина»).

Зіставлення антонімічних багатозначних слів трапляється не тільки в структурі діалогу (члени антонімічної пари розміщуються в сусідніх репліках), але й у межах одного висловлювання. Особливою експресивністю відзначаються антоніми, розміщені в межах одного речення. Вони надають фразі афористичності: «Ми надто *старі* люди, щоб починати *нове* життя» (В. Собко, «Друге побачення»); «На *білому* найкраще видно *чорне*» (Ю. Мушкетик, «Вернися в дім свій») та ін.

Подібні афористичні висловлювання, лаконічні й оригінальні за своєю будовою, часто ніби підсумовують попередні міркування; рідше афоризм, у якому є вжиті в переносному значенні антоніми, становить відповідь на репліку в діалозі, органічно пов'язану з попередньою реплікою. Це помічається, зокрема, в п'єсі М. Зарудного «Ніч і полум'я». Рідні брати Григорій і Тарас опиняються у двох ворожих таборах. Більшовик Тарас після арешту на слова Григорія «Ми хотіли подарувати тобі життя, а ти не цінуєш його», відповідає: «Мерці живим не дарують життя!» У цьому випадку широкий контекст зумовлює присутність у слові *живий* не тільки значення «той, який існує», але й контекстуальне «той, на чиему боці правда». Вступаючи в антонімічні зв'язки з словом *живий* у його прямому значенні, антонім *мерць* також розкриває свій образний зміст —

«відмираючий духовно», «той, хто не несе в собі правоти життєстверджуючих ідей». Протиставлення посилюється саме тому, що в контексті відбувається зіткнення прямого значення образного змісту антонімів *живий — мрець*.

Сутність мовної експресії полягає в подоланні стандарту, шаблону. Саме тому зіткнення антонімічних слів може додавати виразності контекстові, особливо якщо одночасно обігрується відповідне переносне або контекстуальне їх значення.

Наведені приклади свідчать про високий ступінь експресивності багатозначних антонімів. Від того, наскільки влучно автор уживе такі антоніми, великою мірою залежить образна структура твору.